

บทที่ 1

การศึกษาพิเศษ

(Special Education)

ความหมาย

การศึกษาพิเศษ หมายถึง การศึกษาสำหรับเด็กพิเศษทุกประเภท ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่แตกต่าง หรือนอกเหนือไปจากการศึกษาที่จัดให้เด็กปกติในด้านของการจัดรูปแบบ หลักสูตร อุปกรณ์ วิธีสอน โดยมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง หรือยืดหยุ่นโปรแกรมการศึกษาให้สนองตอบต่อความต้องการและความสามารถของแต่ละบุคคล เพื่อให้เด็กที่ไม่สามารถเรียนในโปรแกรมของเด็กปกติได้มีโอกาสเรียนได้เต็มที่และพัฒนาได้เต็มศักยภาพ

จากนิยามข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำว่าการศึกษาพิเศษนั้นเกี่ยวกับวิธีการ ขบวนการ เนื้อหาวิชา (หลักสูตร) และเครื่องมือที่แตกต่างไปจากเด็กปกติ ในกรณีที่เด็กมีความพิการอยู่บ้างแต่สามารถเรียนร่วมกับเด็กปกติก็ควรให้เด็กเรียนกับเด็กปกติ การศึกษาสำหรับเด็กคนนั้นจึงไม่ใช่การศึกษาพิเศษ เช่น เด็กที่ตาบอดข้างเดียวในวันในทางการแพทย์อาจถือว่าเป็นเด็กที่มีความบกพร่อง แต่ในทางการศึกษานั้น เด็กสามารถรับบริการทางการศึกษาในลักษณะเดียวกับที่จัดให้แก่เด็กปกติได้ และไม่ต้องการรับบริการพิเศษแต่อย่างใด จึงไม่ถือว่าเด็กคนนั้นเป็นเด็กที่มีความต้องการพิเศษ แต่ถ้าเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตา หรือตา บอดสนิททั้งสองข้าง ไม่สามารถเรียนในโรงเรียนปกติได้ แต่ต้องเรียนรู้โดยใช้ประสาทสัมผัสด้านอื่น ๆ การศึกษาในลักษณะนี้จึงเป็นการศึกษาพิเศษที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนโปรแกรมการเรียนการสอนที่ควรเน้นการรับรู้ทางการฟังและการสัมผัส เครื่องมือและอุปกรณ์หรือบริการพิเศษทางการศึกษาที่ใช้อาจแตกต่างหรือเพิ่มเติมจากสิ่งที่เด็กปกติได้รับ

ลักษณะของเด็กพิเศษ

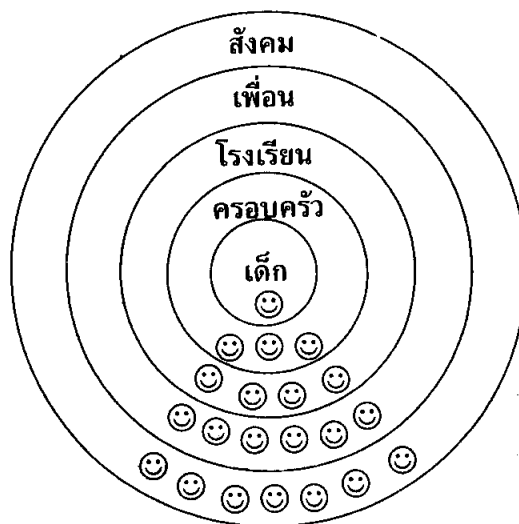
เด็กพิเศษมีลักษณะที่แตกต่างจากเด็กปกติทางด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. ความแตกต่างทางด้านสติปัญญา รวมถึงเด็กปัญญาเลิศและเด็กปัญญาอ่อน

2. ความแตกต่างทางการสื่อสาร รวมถึงเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ (Learning disabilities) หรือเด็กที่มีความบกพร่องทางการสื่อสาร
3. ความแตกต่างทางด้านประสาทสัมผัส รวมถึง เด็กที่มีความบกพร่องทางการได้ยินและการมองเห็น
4. ความแตกต่างทางด้านพฤติกรรม รวมถึงเด็กที่มีความบกพร่องทางอารมณ์ หรือมีปัญหาในการปรับตัวทางสังคม
5. เด็กที่พิการซ้ำซ้อน
6. เด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกาย

อิทธิพลของสภาพแวดล้อมต่อเด็กพิเศษ

เพื่อที่จะเข้าใจเด็กพิเศษมากขึ้น เราควรทำความเข้าใจกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็กด้วย

ภาพที่ 1 แสดงบริบทของเด็กพิเศษ (The Context of the Exceptional Child)

การที่เราศึกษาว่าเด็กพิเศษมีลักษณะปัจเจกบุคคลที่มีความสามารถและความต้องการแตกต่างกันออกไป ตลอดจนอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อเด็กจะช่วยให้เราเลือกหรือสร้างกลยุทธ์ในการสอน และสภาพแวดล้อมในการเรียนที่เหมาะสมกับเด็กพิเศษได้ จากภาพที่ 1 จะเห็นได้ว่าเด็กเป็นศูนย์กลางโดยที่ครอบครัวมีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลต่อชีวิตของเด็ก ขณะเดียวกันโรงเรียน กลุ่มเพื่อน และสังคมก็มีอิทธิพลต่อครอบครัวของเด็กด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับเด็กพิเศษนี้เริ่มจากวงการแพทย์ในศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 ได้เริ่มจากการวิเคราะห์และรักษาโรคให้กับเด็กเท่านั้น โดยไม่ค่อยได้ให้ความสนใจกับสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเด็ก ตลอดจนครอบครัว หรือวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อเด็ก ตัวอย่างเช่น เด็กที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น เด็กที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน หรือเด็กปัญญาอ่อน เด็กจะได้รับการช่วยเหลือโดยการรักษา

ต่อมาได้มีการให้ความสำคัญต่อวงการการศึกษาเด็กพิเศษมากขึ้น และมีการให้ความสนใจเด็กพิเศษประเภทต่าง ๆ มากขึ้น เช่น เด็กปัญญาอ่อนระดับปานกลาง เด็กที่มีข้อบกพร่องทางการเรียนรู้ เด็กที่มีความบกพร่องทางการสื่อสาร หรือเด็กที่มีปัญหาทางพฤติกรรม จึงมีการให้ความสนใจต่อบทบาทของสภาพแวดล้อมต่อเด็กพิเศษ ดังนั้นแนวคิดเกี่ยวกับเด็กพิเศษจึงเปลี่ยนไปจากวงการแพทย์ (Medical Model) ไปสู่รูปแบบทางนิเวศวิทยา (Ecological Model) ที่ให้ความสำคัญต่อปฏิสัมพันธ์ของเด็กต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัว

อิทธิพลของครอบครัว

แนวโน้มของการให้ความช่วยเหลือเด็กพิเศษให้เร็วที่สุดตั้งแต่แรกเกิด-5 ขวบ (Early Intervention) ทำให้ครอบครัวมีบทบาทและความสำคัญมากขึ้น โดยการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมภายในครอบครัวและมีการเตรียมผู้ปกครองในการดูแลและสอนทักษะต่าง ๆ แก่เด็ก

Early Childhood Intervention จึงเป็นการป้องกันความบกพร่องแก่เด็ก รวมถึงการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่และลูก การให้ความช่วยเหลือครอบครัวเด็กพิเศษให้เร็วที่สุด และจัดประสบการณ์การเรียนการสอนให้กับเด็กพิเศษในช่วงแรกเกิด - 5 ขวบ และการช่วยให้เด็กมีพัฒนาการทางสติปัญญาและสังคมที่ดีขึ้น (Meisels & Shonkoff, 1990, 151)

อิทธิพลของสังคม

สภาพแวดล้อมทางสังคมของเด็กรวมถึงโรงเรียน เพื่อนบ้าน สังคม และวัฒนธรรมเริ่มมีบทบาทสำคัญ เมื่อเด็กโตขึ้นโรงเรียนกลายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ช่วยการฝึกทักษะต่าง ๆ ให้แก่เด็ก ช่วยให้เด็กปรับตัวเข้ากับสังคม มีปฏิสัมพันธ์ รู้จักสร้างมิตรภาพที่ดีและเรียนรู้ที่จะให้ความร่วมมือกับผู้อื่นด้วย เมื่อเด็กโตขึ้นกลุ่มเพื่อนเริ่มมีบทบาทมากขึ้น ซึ่งในบางครั้งการที่ถูกเพื่อนปฏิเสธย่อมส่งผลต่อการปรับตัวของเด็กพิเศษและมีผลต่อภาพพจน์ของตัวเด็กด้วย

สังคม ชุมชน และที่ทำงานมีอิทธิพลต่อเด็กพิเศษ สังคมได้เปลี่ยนจากเดิมคือการปฏิเสธ และแยกเด็กพิเศษจากเด็กปกติ ไปสู่การยอมรับเด็กพิเศษในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมมากขึ้น ในปัจจุบันผู้ใหญ่ที่มีความบกพร่องจึงได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อน นักการศึกษา และได้รับบริการต่าง ๆ เพิ่มขึ้น

ผลกระทบของเด็กพิเศษที่มีต่อครอบครัว

เริ่มแรกที่เด็กได้รับการวิเคราะห์ว่ามีความบกพร่องนั้น ผู้ปกครองส่วนใหญ่จะรู้สึกตกใจ และเริ่มที่จะปฏิเสธต่อต้าน รู้สึกผิด และรู้สึกเศร้าก่อนที่จะปรับตัวได้ในที่สุด (Peterson, 1987) บางครอบครัวตอบสนองด้วยความรู้สึกเศร้าและหดหู่ (Bristol, Gallagher & Schopler, 1988) ขณะที่ครอบครัวส่วนใหญ่มีปฏิกิริยาที่เศร้าสร้อย เหมือนเด็กได้ตายจากไป และมีความปรารถนาที่จะแบ่งปันความรู้สึกต่าง ๆ กับผู้อื่น การได้พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในปัญหาต่าง ๆ ของเด็กพิเศษกับครอบครัวอื่นที่มีปัญหาในการทำงานเดียวกัน เป็นการช่วยเหลือให้ครอบครัวที่ประสบกับปัญหาสามารถเผชิญกับปัญหาได้

วิกฤตการณ์หรือผลกระทบอีกลักษณะหนึ่งในครอบครัวของเด็กพิเศษคือเรื่องของการดูแลเด็กพิเศษ เช่น เด็กที่มีความพิการทางสมองหรือเด็กที่มีปัญหาทางอารมณ์จะมีปัญหาในเรื่องของการรับประทานอาหาร แต่งตัว และการนอน การที่มีเด็กพิเศษในครอบครัวจึงเป็นการเพิ่มภาระที่หนักหน่วงให้กับครอบครัว

ครอบครัวของเด็กพิเศษต้องต่อสู้หรือเผชิญกับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ กันไป เช่น บางครอบครัวต้องประสบกับปัญหาการหย่าร้างและการฆ่าตัวตาย มีงานวิจัยได้บ่งชี้ถึงปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดว่าครอบครัวจะเผชิญกับความเครียดได้มากน้อย ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้ (McCubbin & Patterson, 1983)

1. *สภาพการณ์ที่ก่อให้เกิดความเครียด* ถ้าเด็กมีความผิดปกติมากหรือต้องการการดูแลเอาใจใส่มาก ย่อมทำให้เกิดความเครียดสูงและมีผลออกมาในทางที่ไม่พึงประสงค์
2. *แหล่งความช่วยเหลือที่ครอบครัวจะได้รับ*

แหล่งความช่วยเหลือภายใน (Internal resources) หมายถึงสภาพเศรษฐกิจของครอบครัว สภาพทางสังคมและอารมณ์ ตลอดจนลักษณะเด่นของครอบครัว เช่น ความเชื่อทางศาสนา หรือ ความผูกพันรักใคร่ของสามีภรรยา เป็นต้น ครอบครัวที่มีแหล่งให้ความช่วยเหลือภายในมาก หรือมีญาติพี่น้องคอยช่วยเหลือให้กำลังใจ ก็จะช่วยให้ครอบครัวนั้นเผชิญกับความเครียดได้

แหล่งความช่วยเหลือจากภายนอก (External support) เช่น บริการต่าง ๆ หรือตัวแทนจากชุมชน ตลอดจนนักการศึกษาพิเศษ จะเป็นผู้ช่วยให้ครอบครัวของเด็กพิเศษเผชิญกับความเครียดได้ในฐานะผู้คอยชี้แนะ ส่งเสริม (facilitator) และเป็นผู้สอนกลยุทธ์ต่าง ๆ ในการเผชิญกับความเครียดให้กับสมาชิกในครอบครัวได้

3. **ทัศนคติหรือมุมมองของแต่ละครอบครัว** แต่ละครอบครัวจะมีความรู้สึกหรือตอบสนองต่อสถานการณ์ต่างกันไป บางครอบครัวคิดว่าเป็นเรื่องที่ทำนาย ขณะที่บางครอบครัวคิดว่าการมีเด็กพิเศษในครอบครัวเป็นเรื่องที่น่าอับอาย ดังนั้นแต่ละครอบครัวจะมีลักษณะพิเศษที่ต่างกันออกไป นักการศึกษาพิเศษและครูควรรับฟังมุมมองต่าง ๆ ของแต่ละครอบครัวและจัดบริการต่าง ๆ ให้ตามความต้องการและลักษณะเฉพาะของแต่ละครอบครัว

สำหรับครอบครัวของเด็กปัญญาเลิศจะมีลักษณะหรือผลกระทบที่ต่างไปจากเด็กพิเศษประเภทอื่น ๆ ผู้ปกครองส่วนใหญ่มักคำนึงถึงเรื่องการพุ่มพริกและเลี้ยงดู การศึกษาที่เหมาะสมสำหรับเด็ก และการที่เด็กอาจถูกปฏิเสธจากเพื่อน ดังนั้นบางครอบครัวจึงไม่ต้องการการศึกษาพิเศษสำหรับเด็ก เพราะเกรงว่าพรสวรรค์ในตัวเด็กอาจถูกเปิดเผยและไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม

แนวโน้มทางการศึกษาสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษ

1. **Normalization** หมายถึง การสร้างสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้และทางด้านสังคมให้เหมือนปกติมากที่สุดเท่าที่จะทำได้สำหรับผู้ที่มีความต้องการพิเศษ

2. **Deinstitutionalization** หมายถึง การปลดปล่อยผู้ที่มีความต้องการพิเศษออกจากสถานพักฟื้น เพื่อให้พวกเขาเหล่านั้นกลับไปสู่ชุมชนของเขา

3. **Mainstreaming** หมายถึง การเรียนร่วม โดยจัดเด็กที่มีความต้องการพิเศษเข้าเรียนร่วมในห้องเรียนเดียวกับเด็กปกติ (หากเด็กมีความบกพร่องรุนแรงอาจเรียนร่วมกับเด็กปกติได้โดยจัดห้องพิเศษในโรงเรียนปกติ)

4. การจัดการศึกษาสำหรับเด็กพิเศษควรจัดเป็นรายบุคคล เด็กแต่ละคนมีความสามารถและความพร้อมแตกต่างกัน ดังนั้นเด็กแต่ละคนควรมีแผนการศึกษารายบุคคล (Individualized Educational Plan) (IEP.) หากมีความจำเป็นเด็กบางประเภท เช่น เด็กปัญญาเลิศอาจเรียนได้มากกว่าเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร หรือเด็กปัญญาอ่อนอาจ

เรียนได้น้อยกว่าเนื้อหาตามหลักสูตร ดังนั้น หลักสูตรจึงควรยืดหยุ่นเพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะตัวของนักเรียน

5. ผู้ปกครองควรมีส่วนร่วมและมีบทบาทในการให้การศึกษาแก่บุตรของตน

6. การจัดบริการทางการศึกษาสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษนั้น ควรมีบริการทางการแพทย์ควบคู่กันไปเท่าที่จำเป็นเพื่อจัดความบกพร่องของเด็กและส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้เต็มความสามารถของตน บริการที่จำเป็นอาจรวมถึง กิจกรรมบำบัด จิตบำบัด การแก้ไขการพูด กายภาพบำบัด และการช่วยเหลือที่จำเป็นอื่น ๆ

7. การให้การศึกษาแก่เด็กที่มีความต้องการพิเศษ ควรเริ่มโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ การศึกษาในระดับก่อนประถมศึกษาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

ปรัชญา หลักการและจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาพิเศษ

เด็กที่มีความต้องการพิเศษควรมีสิทธิได้รับการศึกษาเช่นเดียวกับเด็กปกติ การจัดการศึกษาจะต้องเหมาะสมกับความต้องการและความสามารถของเด็กเหล่านี้

อรอนงค์ สุวรรณกุล (2526, 2) ได้กล่าวถึงปรัชญาเบื้องต้นและหลักการในการจัดการศึกษาพิเศษให้บรรลุจุดมุ่งหมายดังต่อไปนี้

1. เด็กพิเศษทุกคนสามารถที่จะเรียนหรือฝึกตนเองให้ทำประโยชน์ได้มากขึ้น
2. สมรรถภาพในการทำงานไม่ได้ขึ้นอยู่กับสภาพความพิการ
3. ความพิการของเด็กบางคนไม่จำเป็นต้องเป็นความพิการตลอดไป การจัดการศึกษาพิเศษอาจเป็นเพียงบริการชั่วคราว
4. บุคลากรทางการศึกษาพิเศษต้องเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ ได้รับการฝึกงานและมีประสบการณ์ในการทำงาน
5. ควรให้ความสำคัญกับการช่วยให้เด็กมีภาพพจน์ที่ดีต่อตนเองและยอมรับสภาพความเป็นจริงของตน
6. การศึกษาพิเศษควรใช้วิธีสอนแบบส่งเสริมเอกลักษณ์ของบุคคล (Individualized Instruction) โดยยึดการสอนที่เหมาะสมกับความสามารถและความพิการของเด็กแต่ละคน
7. การศึกษาพิเศษควรเริ่มเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ คือตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษา
8. การศึกษาพิเศษต้องรวมวิชาพลศึกษา นันทนาการและสุนทรียศาสตร์ เพื่อเตรียมเด็กให้ใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างสมบูรณ์

9. การอาชีวศึกษาและการอาชีพเป็นสิ่งสำคัญในการพิจารณาจัดการศึกษาแก่เด็ก พิเศษ

10. ในการจัดเด็กพิเศษได้เข้าเรียนในโรงเรียนปกตินั้น จะถือเป็นแนวปฏิบัติเมื่อ เด็กไม่มีอุปสรรคใด ๆ โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่เด็กจะได้รับเป็นสำคัญ

จากปรัชญาข้างต้นแสดงถึงความคิดเห็นในการจัดการศึกษาพิเศษให้กับเด็กที่มีความต้องการพิเศษอย่างหลากหลาย ด้วยความเชื่อและหลักการเบื้องต้นที่ว่า เด็กพิเศษทุกคนสามารถเรียนหรือได้รับการฝึกฝนให้ทำประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และสังคมได้

ผดุง อารยะวิญญู (2539, 17) สรุปว่าการจัดการศึกษาพิเศษควรอยู่บนพื้นฐานของหลักปรัชญาดังต่อไปนี้

1. เด็กแต่ละคนมีพัฒนาการทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญาที่แตกต่างกัน
2. เด็กแต่ละคนมีพื้นฐานที่ต่างกัน และจะต้องเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้ทันกับโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป
3. เด็กทุกคนมีความสามารถอยู่ในตัวที่ต่างกัน การศึกษาจะช่วยให้ความสามารถของเด็กปรากฏเด่นชัดขึ้น
4. ในสังคมมนุษย์นั้นเราไม่สามารถแยกคนพิการออกจากสังคมปกติได้ เราจึงไม่ควรแยกการศึกษาแก่เด็กพิเศษ ดังนั้น หากเป็นไปได้ ควรให้เด็กที่มีความต้องการพิเศษได้มีโอกาสเรียนร่วมกับเด็กปกติเท่าที่สามารถจะทำได้
5. การศึกษาสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษควรมีรูปแบบและวิธีการที่แตกต่างไปจากรูปแบบและวิธีการสำหรับเด็กปกติ เพื่อให้เด็กได้พัฒนาศักยภาพทางการเรียนรู้ของตนได้เต็มที่

จุดมุ่งหมายในการจัดการเรียนการสอนสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษ

จุดมุ่งหมายในการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดผลแก่เด็กพิเศษดังต่อไปนี้

1. รับการศึกษตามสิทธิมนุษยชนตามควรแก่อัตภาพ
2. มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพเพื่อมิให้เป็นภาระแก่ครอบครัวและสังคม
3. สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมปกติอย่างมีความสุข

4. มีความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองดี

จุดมุ่งหมายดังกล่าวจะได้ผลต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. เด็กพิเศษต้องยอมรับสภาพของตน
2. การที่สังคมยอมรับเด็กพิเศษว่าเป็นสมาชิกของสังคม
3. การได้รับการป้องกันรักษาจากแพทย์
4. การให้การศึกษาแก่เด็กพิเศษ

การจัดการศึกษาพิเศษ

การจัดการศึกษาพิเศษ เป็นการจัดการศึกษา จัดบุคลากรและบริการต่าง ๆ ให้แก่เด็กที่มีความต้องการพิเศษ เป็นบริการที่นอกเหนือจากที่เด็กจะได้รับในชั้นเรียนปกติ

บริการที่เกี่ยวข้องที่ควรจัดให้แก่เด็กที่มีความต้องการพิเศษได้แก่

1. การแก้ไขการพูด มีความจำเป็นสำหรับเด็กที่มีความบกพร่องทางการพูด เด็กที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน เด็กปัญญาอ่อน และเด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกาย
2. บริการแนะแนว เป็นบริการที่ช่วยเหลือเด็กที่มีความต้องการพิเศษทุกประเภท เพื่อช่วยให้เด็กปรับตัว และแก้ปัญหาต่าง ๆ ทางด้านอารมณ์และสังคม
3. บริการทางด้านจิตวิทยา เป็นบริการทางด้านการปรับพฤติกรรมของเด็กที่มีปัญหาทางพฤติกรรม เด็กปัญญาอ่อน หรือเด็กที่มีความต้องการพิเศษประเภทอื่น ๆ ที่มีปัญหาทางพฤติกรรมร่วมด้วย
4. บริการทางกายภาพบำบัด เป็นบริการสำหรับเด็กที่มีปัญหาในการเคลื่อนไหว เพื่อฝึกความแข็งแรงของกล้ามเนื้อและข้อต่อ เพื่อให้เด็กทรงตัวและเคลื่อนไหวได้ดีขึ้น บริการทางกายภาพบำบัดจำเป็นสำหรับเด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกาย เด็กปัญญาอ่อน (ระดับปานกลางและรุนแรง) หรือเด็กที่มีความต้องการพิเศษประเภทอื่นที่มีปัญหาในการเคลื่อนไหว
5. กิจกรรมบำบัด เป็นการแก้ไขลักษณะท่าทางและฝึกการใช้มือและนิ้วมือ เพื่อให้เด็กสามารถประกอบกิจวัตรประจำวันได้ จำเป็นสำหรับเด็กปัญญาอ่อนที่มีความบกพร่องทางร่างกายบางคน และเด็กที่มีความต้องการพิเศษประเภทอื่นที่มีปัญหาในการใช้มือและนิ้วมือ

บุคลากรที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาพิเศษ รวมถึงบุคลากรทางการศึกษาและทางการแพทย์ บุคลากรที่เกี่ยวข้องนี้อาจรวมถึง

1. ครูประจำชั้นพิเศษ ทำหน้าที่สอนประจำชั้นพิเศษในโรงเรียน ควรได้รับการฝึกอบรมมาเฉพาะด้าน เช่น การสอนเด็กปัญญาอ่อน และเด็กที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน เป็นต้น
2. ครูสัจจรหรือครูเดินสอน คือครูที่เดินทางจากโรงเรียนแห่งหนึ่งไปยังโรงเรียนอีกแห่งหนึ่งหรือหลาย ๆ แห่งเพื่อสอนเด็กที่มีความต้องการพิเศษ ครูสัจจรมักจะจัดในกรณีที่เด็กในแต่ละโรงเรียนมีจำนวนน้อย
3. ครูเสริมวิชาการ จะปฏิบัติงานในห้องเสริมวิชาการ จะทำหน้าที่สอนเด็กเพิ่มเติมจากการที่เด็กเรียนในห้องปกติ เด็กแต่ละคนจะใช้เวลาในห้องนี้ประมาณวันละ 1-2 ชั่วโมง นอกจากนี้ครูเสริมวิชาการจะเป็นผู้ประสานงาน และให้คำแนะนำครูปกติในการปฏิบัติต่อเด็กที่มีความต้องการพิเศษ
4. ครูแนะแนว มีหน้าที่ให้คำแนะนำในด้านการปรับตัว ตลอดจนแนะแนวด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ การเตรียมความพร้อมด้านอาชีพ และการศึกษา ต่อเด็กที่มีความต้องการพิเศษ
5. ครูสอนพูด/แก้ไขการพูด ทำหน้าที่สอนพูด และ/หรือแก้ไขการพูดแก่เด็กที่มีความต้องการพิเศษ
6. นักจิตวิทยา มีหน้าที่ทดสอบทางจิตวิทยา ซึ่งมีความจำเป็นในการคัดแยกและจำแนกประเภทของเด็กที่มีความต้องการพิเศษ หน้าที่ของนักจิตวิทยาอาจรวมถึงการให้คำปรึกษาแก่เด็กและครู หรือการบำบัดทางจิตวิทยาแก่เด็ก
7. นักโสตสัมผัสวิทยา มีหน้าที่ตรวจวัดการได้ยินของเด็ก เลือกเครื่องช่วยฟังให้กับเด็ก เสนอแนะการแก้ไขการพูดและสอนภาษาแก่เด็กที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน
8. นักกายภาพบำบัด มีหน้าที่ให้บริการบำบัดทางกายภาพแก่เด็กที่มีความต้องการพิเศษ
9. นักกิจกรรมบำบัด มีหน้าที่ฝึกการใช้มือและนิ้วมือแก่เด็กที่มีความต้องการพิเศษ
10. นักสังคมสงเคราะห์ คอยให้คำแนะนำและช่วยเหลือปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและปัญหาครอบครัว เป็นต้น
11. แพทย์ อาจเป็นแพทย์ทั่วไปหรือแพทย์ที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน ทำหน้าที่ตรวจวินิจฉัยและวางแผนเพื่อการบำบัดรักษาต่อไป

12. จิตแพทย์ ช่วยเหลือเด็กที่มีปัญหาทางจิตโดยเฉพาะเด็กที่มีปัญหาทางอารมณ์ และพฤติกรรม

การปรับการเรียนการสอน

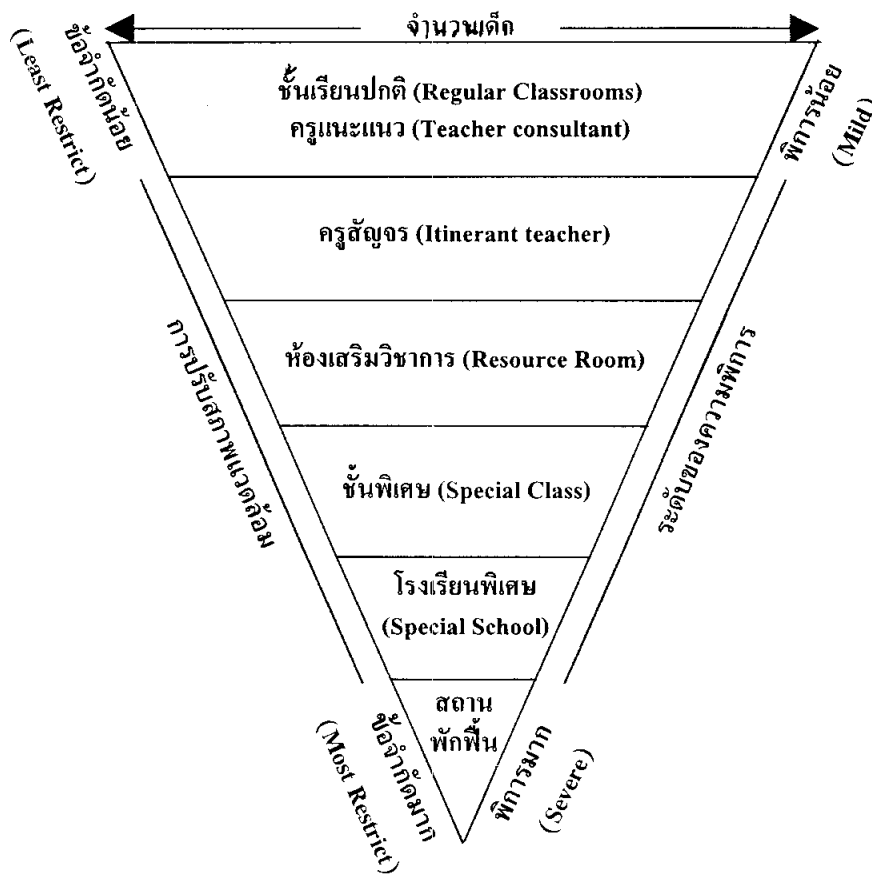
ในการจัดการศึกษาพิเศษนั้นต้องมีการปรับการเรียนการสอน ซึ่งอาจทำได้หลายรูปแบบได้แก่

1. การปรับสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ (Learning Environment)
2. การปรับเปลี่ยนเนื้อหาหรือองค์ความรู้ในบทเรียน (content)
3. การปรับทักษะต่าง ๆ (skills)
4. การใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี

1. การปรับสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ (Learning Environment)

การปรับสภาพแวดล้อมในการเรียนเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้เด็กพิเศษสามารถเรียนเนื้อหาและทักษะต่าง ๆ ได้ อย่างไรก็ตามการปรับสภาพแวดล้อมในการเรียนนั้นส่งผลต่อระบบการศึกษาทั้งระบบ การปรับสภาพแวดล้อมจึงเป็นประเด็นที่เป็นที่โต้แย้งมากกว่าการปรับเปลี่ยนเนื้อหาที่เด็กจะเรียน และทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องฝึก ตัวอย่างเช่นการที่จะย้ายเด็กจากชั้นเรียนปกติไปเรียนที่ห้องเสริมความรู้ในช่วงเวลาสั้น ๆ ประมาณวันละ 1-2 ชั่วโมงนั้น จะต้องมีการเตรียมสถานที่ที่จะจัดเป็นห้องเสริมความรู้ นอกจากนั้นต้องมีการปรับการเรียนการสอนสำหรับเด็กที่จะเรียนที่ห้องเสริมความรู้ และมีบุคลากรทางการศึกษา และบริการทางการศึกษามาเกี่ยวข้อง ดังภาพที่ 2 แสดงการปรับสภาพแวดล้อมในการเรียนสำหรับเด็กพิเศษ เริ่มจากสภาพแวดล้อมที่มีข้อจำกัดน้อยที่สุดที่ด้านบนของภาพ ไปสู่สภาพแวดล้อมที่มีข้อจำกัดมากที่สุดที่ฐานล่างของภาพ

สภาพแวดล้อมที่มีข้อจำกัดน้อยที่สุด (The Least Restrict Environment) หมายถึง การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้เด็กได้เรียนในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนเนื้อหาและทักษะที่ใกล้เคียงปกติมากที่สุด โดยจัดให้เด็กอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ด้านบนของภาพ ตัวอย่างเช่น ถ้าเด็กสามารถเรียนที่ห้องเสริมความรู้ได้ก็ไม่จำเป็นต้องเรียนที่ชั้นเรียนพิเศษ หรือการที่เด็กเรียนกับครูแนะแนวก็ไม่จำเป็นต้องเรียนที่ห้องเสริมความรู้ เป็นต้น

ภาพที่ 2 การปรับสภาพแวดล้อมในการเรียนสำหรับเด็กพิเศษ (Deno, 1979)

1) เรียนร่วมในชั้นปกติและมีครูพิเศษให้คำแนะนำปรึกษา (Regular classroom and Teacher consultant) เป็นการที่เด็กพิเศษเรียนร่วมกับเด็กปกติเต็มเวลา แต่มีครูการศึกษาพิเศษคอยช่วยเหลือครูประจำชั้น คอยทำหน้าที่แนะนำชี้แจงให้ครูที่สอนชั้นเรียนร่วมเข้าใจความต้องการและความสามารถของเด็ก การปฏิบัติต่อเด็ก ช่วยกำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ ให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีสอน สื่อและอุปกรณ์ต่าง ๆ การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และช่วยประเมินผลพัฒนาการของเด็กที่มีความต้องการพิเศษ เป็นต้น นับเป็นการจัดสภาพแวดล้อมที่มีข้อจำกัดน้อยที่สุด (The Least Restrict Environment)

2) ครูสัญจรหรือครูเวียนสอน (Itinerant teacher) เป็นการที่เด็กที่มีความต้องการพิเศษ ได้รับบริการด้านการสอนเพิ่มเติมจากการที่ครูสัญจรหรือครูเวียนสอนเดินทางไปตามโรงเรียนต่าง ๆ เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่เด็กพิเศษและครูประจำชั้น เนื่องจากมีจำนวนเด็กในแต่ละโรงเรียนไม่มากนัก (ประมาณ 2-3 คนต่อโรงเรียน) ครูจึงเดินทางจาก

โรงเรียนหนึ่งไปยังโรงเรียนหนึ่ง เมื่อครบสัปดาห์ก็กลับมาสอนเด็กกลุ่มเดิมที่โรงเรียนเดิม ครูสัญญาอาจเป็นนักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา ครูสอนเสริมทางการอ่าน และเป็นผู้ที่มีความชำนาญเกี่ยวกับเด็กที่มีปัญหาในการเรียนรู้

3) ห้องเสริมความรู้หรือห้องเสริมวิชาการ (Resource Room) คือสถานที่ใดก็ตามที่จัดขึ้นเพื่อจัดการเรียนการสอนให้เด็กที่มีความต้องการพิเศษมาเรียนกับครูเสริมวิชาการที่เป็นครูการศึกษาพิเศษปฏิบัติงานประจำอยู่ที่ห้องนี้ในขณะสั้น ๆ ประมาณวันละ 1-2 ชั่วโมง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตารางสอนปกติของเด็กเป็นหลัก ครูเสริมวิชาการอาจมีคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ ขึ้นอยู่กับจำนวนเด็กและประเภทของเด็กที่มีความต้องการพิเศษ การสอนเด็กอาจสอนเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มเล็ก ๆ ก็ได้ และสอนเนื้อหาที่เด็กไม่ได้รับการสอนในชั้นปกติหรือเนื้อหาที่เด็กมีปัญหา ครูเสริมวิชาการนั้นนอกจากสอนเด็กที่มีความต้องการพิเศษแล้ว ยังมีหน้าที่ให้คำแนะนำปรึกษาแก่ครูในชั้นเรียนปกติเพื่อจะสร้างโปรแกรมที่จะช่วยให้เด็กเรียนได้โดยไม่ต้องได้รับความช่วยเหลือจากห้องเสริมความรู้ การปรับสภาพแวดล้อมทางการเรียน โดยการให้เด็กเรียนที่ห้องเสริมความรู้เป็นวิธีที่ได้รับความนิยมมากที่สุด

ห้องเสริมวิชาการ เป็นห้องที่มีขนาดเท่ากับห้องเรียน อาจใหญ่กว่าหรือเล็กกว่าห้องเรียนก็ได้ ในห้องจะมีอุปกรณ์ เครื่องมือ เอกสาร และหนังสือสำหรับสอนเด็กที่มีความต้องการพิเศษ ห้องนี้อาจเรียกว่าศูนย์วิชาการ (Resource Center) ก็ได้ หากห้องมีขนาดใหญ่ มีเครื่องมือ อุปกรณ์มาก และให้บริการแก่เด็กอย่างกว้างขวาง

4) ชั้นเรียนพิเศษในโรงเรียนปกติและเรียนร่วมบางเวลา เป็นการจัดเด็กที่มีความต้องการพิเศษไว้ในชั้นเดียวกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ มีครูประจำชั้นสอนแทบทุกวิชา ยกเว้นบางวิชาที่ต้องไปเรียนร่วมกับเด็กปกติ เช่น พลศึกษา ศิลปะ หรือกิจกรรมนอกหลักสูตรอื่น ๆ

ชั้นพิเศษอีกประเภทคือชั้นพิเศษในโรงเรียนปกติเต็มเวลา เป็นการจัดเด็กพิเศษที่มีความบกพร่องประเภทเดียวกันเข้าด้วยกัน และเป็นกลุ่มขนาดเล็ก เด็กเหล่านี้เรียนในชั้นพิเศษตลอดเวลา ครูประจำชั้นสอนทุกวิชา การเรียนในลักษณะที่เหมาะสมสำหรับเด็กที่มีความพิการค่อนข้างมาก

5) โรงเรียนพิเศษ เป็นการจัดการศึกษาสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษบางประเภท เช่น เด็กที่มีปัญหาทางพฤติกรรม เด็กที่พิการซ้ำซ้อน หรือเด็กปัญญาอ่อนขนาดปานกลาง (moderate) แต่อย่างไรก็ตาม จากหลักปรัชญาการจัดการศึกษาพิเศษที่ให้ความสำคัญกับการจัดสภาพแวดล้อมที่มีข้อจำกัดน้อยที่สุด (The Least Restrict Environment)

ทำให้โรงเรียนพิเศษมีจำนวนลดน้อยลง และช่วยให้เด็กที่มีความพิการไม่มากสามารถเรียนร่วม และได้สัมผัสกับเด็กปกติในชั้นเรียนปกติ นับเป็นการช่วยให้เด็กที่มีความต้องการพิเศษปรับตัวเข้ากับสังคมของเด็กปกติได้

6) สถานพักฟื้น เป็นสภาพแวดล้อมที่มีข้อจำกัดมาก ('The most restrict environment) หรือเป็นสภาพแวดล้อมที่ถูกควบคุมมาก

เด็กที่อยู่ในสถานพักฟื้น มีความพิการมากจึงทำให้เด็กเหล่านี้ขาดแบบอย่างของพฤติกรรมที่เหมาะสม นอกจากนี้สถานพักฟื้นก็ไม่ได้เตรียมในเรื่องของการปรับตัวเด็กที่จะออกสู่โลกภายนอก

2. การปรับเปลี่ยนเนื้อหาหรือองค์ความรู้ในบทเรียน (Content)

การปรับเปลี่ยนเนื้อหาหรือองค์ความรู้นั้นอาจจำเป็นสำหรับเด็กพิเศษบางคน ตัวอย่างเช่น การปรับเนื้อหาสำหรับเด็กปัญญาเลิศโดยการสอนเร่ง (Acceleration) ในเนื้อหาหรือโดยการจัดประสบการณ์ที่หลากหลายให้แก่เด็ก การปรับเนื้อหาสำหรับเด็กปัญญาอ่อนโดยการเชื่อมโยงบทเรียนด้วยประสบการณ์ตรงในเรื่องใกล้ตัวเด็ก เช่น เรื่องของบ้าน ครอบครัว เพื่อนบ้าน และชุมชน สำหรับเด็กที่มีความบกพร่องทางการได้ยินควรมีการปรับเนื้อหาในเรื่องของภาษา ส่วนเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาควรเสนอข่าวสารข้อมูลทางสายตาให้น้อยที่สุด ดังนั้น การปรับเปลี่ยนเนื้อหาหรือองค์ความรู้ ควรสอดคล้องกับความต้องการและธรรมชาติของเด็กพิเศษแต่ละประเภท

3. การฝึกทักษะ (Skills)

เด็กพิเศษนอกจากจะต้องฝึกทักษะในการอ่าน เขียน และคิดคำนวณแล้ว ยังจำเป็นต้องฝึกทักษะพิเศษเพิ่มขึ้นด้วย เช่น เด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาต้องเรียนอักษรเบรลล์ (braille) เป็นการฝึกการอ่านด้วยการสัมผัส เด็กที่มีความบกพร่องทางการได้ยินต้องฝึกทักษะในการสะกดด้วยนิ้วมือ (finger spelling) ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญในการสื่อสารหรือแม้แต่เด็กปัญญาเลิศก็ต้องฝึกทักษะในการแก้ปัญหา เป็นต้น เด็กพิเศษทุกประเภทต้องฝึกทักษะพิเศษที่สอดคล้องกับความต้องการของเด็ก

4. การใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี

การใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาพิเศษ เนื่องจากเหตุผลต่อไปนี้

- 1) เด็กสามารถเรียนทักษะเบื้องต้นที่เด็กมักประสบปัญหาคือทักษะด้านการอ่าน และคณิตศาสตร์
- 2) การเรียนจากคอมพิวเตอร์ เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้แบบกระตือรือร้น (active) เรียนได้ตามความสามารถของตนและมีการให้แรงเสริมทันที
- 3) เด็กรู้สึกมีอิสระและสามารถควบคุมสภาพแวดล้อมเองได้
- 4) เด็กสามารถฝึกทักษะเพิ่มเติมได้

หลักจิตวิทยาในการสอนเด็กพิเศษ

1. ส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้ตามขีดความสามารถหรือศักยภาพของตน เด็กแต่ละคนมีพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย จิตใจ-อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ที่แตกต่างกันไป ความสามารถในการเรียนรู้ของเด็กย่อมต่างกัน การจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพนั้น ควรจัดให้สอดคล้องกับความสามารถในการเรียนรู้ของเด็ก โดยกำหนดเนื้อหาให้สอดคล้องกับความสามารถ และควรสอนเด็กที่มีความต้องการพิเศษเป็นรายบุคคล

2. ใช้ประสบการณ์ตรง สื่อที่เป็นของจริง เปิดโอกาสให้เด็กแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ได้เรียนจากการเคลื่อนไหว จับต้อง สัมผัส มีปฏิสัมพันธ์กับคนและสิ่งแวดล้อม การเรียนจากประสบการณ์ตรงจะช่วยให้เด็กเรียนรู้ได้เร็วและจำได้นาน

3. สอนโดยการเชื่อมโยงประสบการณ์ใหม่เข้ากับประสบการณ์เดิม โดยครูต้องศึกษาว่าเด็กมีความรู้และประสบการณ์ในระดับใด แล้วจัดลำดับของประสบการณ์ใหม่จากง่ายไปหายาก เพื่อให้เด็กรู้สึกว่าคุณประสบความสำเร็จในการเรียน ทำให้เด็กมีกำลังใจที่จะเรียนต่อไปในลำดับเนื้อหาที่ยากขึ้น

4. ใช้แรงเสริมอย่างมีประสิทธิภาพ แรงเสริมนี้อาจเป็นแรงเสริมด้วยคำพูด เช่น คำชม หรืออาจเป็นแรงเสริมด้วยสิ่งของก็ได้ การให้แรงเสริมนั้นควรเริ่มโดยให้แรงเสริมอย่างคงที่สม่ำเสมอเมื่อเด็กแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ จนกระทั่งพฤติกรรมคงที่แล้วจึงค่อย ๆ ลดแรงเสริมลงทีละน้อยจึงงดการให้แรงเสริม และให้แรงเสริมอีกเป็นครั้งคราวเมื่อเด็กแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในลักษณะเดิมอีกจะช่วยให้เด็กรักษาพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้ตลอดไป

5. เปิดโอกาสให้เด็กแสดงความเป็นผู้นำ และได้เรียนรู้จากเพื่อน นอกจากนั้น ควรกระตุ้นให้เด็กใช้ความคิดสร้างสรรค์และรู้จักแก้ปัญหา

6. ทบทวนบทเรียนอย่างสม่ำเสมอ การทบทวนจะช่วยให้ความคงทนในการจำมีมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กปัญญาอ่อนมักจะมีสิ่งที่ยังจำไม่ได้ที่เรียนไป ควรทบทวนบทเรียนซ้ำหลาย ๆ ครั้ง จะช่วยให้เด็กปัญญาอ่อนจำบทเรียนได้ดีขึ้น
7. จัดบรรยากาศการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้
8. ควรสังเกตเด็กอย่างสม่ำเสมอเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการ และความสามารถเด็ก และช่วยให้วินัยเด็กได้แม่นยำมากยิ่งขึ้น
9. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนควรจัดเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ เนื่องจากเด็กพิเศษมีความสนใจสั้น ควรสอนเนื้อหาไม่มากนักพอที่เด็กจะรับได้
10. ส่งเสริมการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ใช้ประสาทสัมผัส เด็กพิเศษแต่ละประเภทจะเรียนรู้ได้ดีโดยผ่านการรับรู้ทางสายตา การฟัง หรือการจับต้องสัมผัส เคลื่อนไหว มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมต่างกันไป ครูต้องพิจารณาให้รอบคอบและจัดกิจกรรมให้เหมาะสมสอดคล้องกับการเรียนรู้ของเด็กที่มีความต้องการพิเศษ